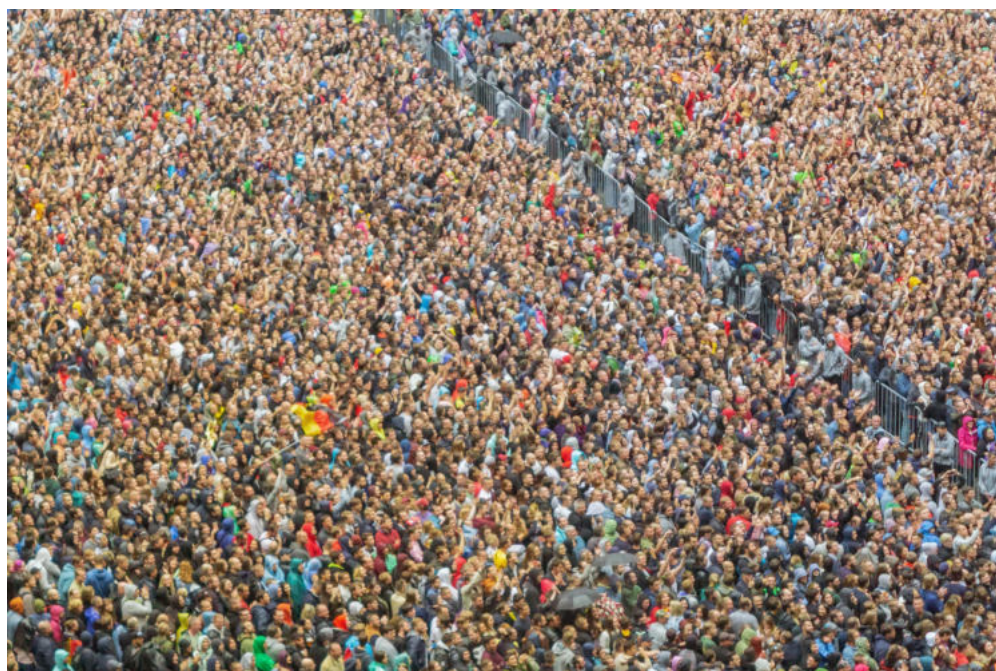

Förändrade samspelelmönster genom samtal om samhandlingar

av Bengt-Åke Wennberg

***Sociologi** är enligt Wikipedia en vetenskaplig disciplin som studerar samhällen och mönster i sociala relationer, det vill säga relationer inom klass, social interaktion, arbete, kultur och vardagsliv.*

Jag har länge brottats med att försöka beskriva varför jag och Monica Hane arbetat som vi gjort och att då tydliggöra skillnader mot andra på ytan liknande ansatser. Skillnaderna när det gäller utgångspunkter och syften får betydelse för hur möten och samtal läggs upp, för hur vi väljer att medverka i samtalet och hur man kan ta ställning till aktivitetens relevans i olika sammanhang.

Av en händelse såg jag då [Staffan Juléns reportage](#) om den arbetsmetod som nobelpristagaren i litteratur Svetlana Aleksijevitj använder. Det slog mig att så som den beskrevs i reportaget så betonades helt andra kvali-

teter än så som sociologiska grunddata brukar beskrivas både i forskningen och i andras författares verk.

Aleksijevitj gör inga intervjuer. Hon för samtal. Ur dessa samtal – inte sällan upp emot 1000 stycken – kondenserar hon sedan den berättelse som hon presenterar i sina böcker. Hon värnar objektiviteten genom att inte styra in samtalen på ett bestämt tema. De hon samtalar med skall kunna känna sig fria att berätta sin berättelse så som de uppfattar den.

Men Aleksijevitj har trots allt med sig ett tema som hon noga tänkt igenom och bearbetat i flera omgångar och som hon hoppas skall visa sig intressant både för henne och samtalspartnern att utforska. Hon är därför inte en passiv informationssamlare. Efter att samtalspartnern fått berätta sin förberedda berättelse till punkt så delar Aleksijevitj med sig av sina tankar och erfarenheter. Ofta förändras då samtalspartnerns syn på temat och denne utbrister – kanske var det inte riktigt så som jag berättade det.

Den bok hon samlade underlag till i reportaget skulle exempelvis handla om "kärlek" till skillnad mot de tidigare som hade handlat om människors upplevelser av och förmåga att hantera krig och övergrepp. Även om krigets och förtryckets elände dök upp i berättelserna ville hon fånga de underliggande och invävda berättelserna om kärlek.

Aleksijevitj använder således människors berättelser som ett empiriskt underlag. De skrivs ut ordagrant men redovisas inte som referat eller citat och enskilda beskrivningar. Svetlana bearbetar och kondenserar dem *för att gestalta det tema* hon arbetade med.

Så som jag förstod intervjun så resonerar hon ungefär så här:

Tänk dig en sandstrand. Antag att alla kornen är människor med erfarenheter, känslor, ambitioner och drömmar. Att studera stranden uppifrån är ingen idé. Det man då ser är ingenting av vad som verkligen sker mellan sandkornen. Att bara redovisa de enskilda kornens berättelser ger ingen ytterligare information om stranden. Det är något annat som är värt att veta.

För att veta mer om sandstranden måste Aleksijevitj in i sanden och prata med sandkornen. Berättelserna blir då individuella och hänger inte samman med varandra. Om berättelserna skall kunna samlas till något som är värt att veta om själva "stranden" måste Aleksijevitj i förväg finna det tema som de olika sandkornen också kan tycka är värt att samtala om. Samtalen syftar till att pröva detta antagande och engagera samtalspartnern i detta utforskande.

Därför behöver hon ständigt bearbeta de många berättelserna i syfte att ge henne en djupare förståelse av vad man möter inne i sanden. Denna förståelse skiljer sig från den bild man kan få av att bara studera stranden uppifrån och utifrån eller genom att presentera en rad fristående berättelser från de korn som bildar stranden. Aleksijevitj vill få oss att höra människors röster som en kör i vars sång vi kan känna igen oss och delta i.

För att komma fram till denna syntes använder Aleksijevitj sig själv som resonansbotten för de teman hon prövar och de berättelser hon möts av. Det som berättas blir som Staffan Julén säger i reportaget därmed inte bara summan av de enskilda personernas berättelser utan också Aleksijevitj högst personliga föreställningar om det unikt "mänskliga och sociala" i det tema som behandlas.

Man kom i förväg överens om att Aleksijevitj måste skriva sin bok och Julén skapa en film baserat på samma berättelser. Poängen är att "sången" som Aleksijevitj hör "kören" sjunga inte blir densamma som den som Julén hör även om de hör samma berättelser. Den dokumentärfilm som jag såg var en separat film om själva arbetsmetoden bakom boken respektive filmen.

Jag och Monica Hane kände igen oss i många aspekter av arbetsmetoden. Vad som skiljer oss från Aleksijevitj är att vi är mer intresserade av hur människor upplever de *mikrosystem* människor bildar med varandra och som formar de samhandlingar som kan observeras. Kören av berättelser om samhandlingar bildar en sång. Vi letar efter den sång som vi var och en kan höra och känna igen utifrån sitt eget arbetsliv?

Jag misstänker att Aleksijevitj i sin författargärning brottas med problemet att berättelserna i så hög grad handlar om krigets lidande och bar-

bari att de döljer något som **också** är väsentligt för människor att uppmärksamma och känna igen – nämligen kärlekens kraft.

Aleksijevitj brottas med eländesbeskrivningar. Vi brottas med det vi kallat diskursens makt som innebär att vissa berättelser återupprepas och andra berättelser döljs. Sedan länge finns exempelvis uppfattningen att samhälle, organisationer och verksamheter styrs – eller bör styras – av en överbyggnad som definierar den diskurs som vi alla måste anpassa oss till. Denna överbyggnad har olika karaktär men den kan genom sin makt att inkludera och utesluta påverka den diskurs som förs inom dess "territorium".

I de samtal vi försöker föra blir överbyggnadens diskurser en självuppfyllande profetia. De vi samtalar med svarar så som de anser att man bör svara och presenterar berättelser som är förenliga med den dominerande diskursen. Denna koppling mellan makt, diskurs och kollektiv handling *skapar ett slutet tanke-system*.

Man kan då bli fången i ett sätt att tänka, resonera och handla som är destruktivt. Även om man ser dess nackdelar och oroas av dess konsekvenser kan aktuella och av makten styrda diskursen och dess berättelser inte ifrågasättas. Det finns många exempel på detta både i stort och smått.

Det slutna tanke-systemet medför att det inte är möjligt för någon att fånga upp och förstå individernas faktiska förhållande till systemet eller till varandra. Den sång som skulle kunna finnas skapas inte. Trots de kunskaper och erfarenheter som finns om att man i princip skulle kunna resonera annorlunda och se på varandra på ett annat sätt så blockeras sådana röster.

Precis som Aleksijevitj ser vi därför som vår uppgift att lyfta fram sådana annorlunda röster genom att göra deras möjliga sång igenkänningsbar för allt flera. Vår förhoppning är att vi genom att allt fler kan känna igen dessa annorlunda sånger skulle kunna undvika den aggressiva ton och det misstroende mellan aktörerna som dagens diskurser medverkar till.

Denna aggressiva ton och detta misstroende uppstår genom att diskurserna exempelvis skapar en förlora-förlora-situation. Agerar man "fel" enligt diskursen så kan man anklagas för det. Agerar man i enlighet med

diskursen så blir det "fel", eller i varje all otillräckligt", och man kan anklagas för det. Självkänslan och självbilden hos aktörerna blir då lidande. Detta kan missbrukas av makten och kan då medföra många av de problem vårt samhälle brottas med.

För att vi skall få en fördjupad förståelse för naturen av de samhandlingarna vi möter, och som vi själva bidrar till, behöver därför de olika diskurserna och deras konsekvenser för vilka interventioner som blir legitima upptäckas. Därmed blir Aleksijevitj arbetsmetod synnerligen intressant och användbar för oss alla.

Referenser

<https://www.svtplay.se/video/10565063/den-varsta-lognen-ar-den-dokumentara>